

Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* ve *Memo* Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Yansımaları

Reflections of Social Gender in Kemal Bilbaşar's Novels *Cemo* and *Memo*

Öz

Türk edebiyatının toplumsal gerçekçi yazarlarından Kemal Bilbaşar, yazın dünyasına hikâye türü ile adım atar. 1941 yılında Etrafımızdaki Duvar adlı eseriyle roman türündeki ilk eserini verir; onu kitap, ikisi tefrika olmak üzere toplamda on iki roman kaleme alır. İlk iki romanında bireysel konuları işlese de daha sonraki romanlarında toplumsal konulara yönelir. Bilbaşar'a esas ününü kazandıran ve 1967 Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü almasını sağlayan eseri, 1966 yılında yayımlanan *Cemo* adlı romanı olur. *Cemo*'nun ilgiyle karşılanması üzerine yazar, 1969 yılında *Cemo*'nun devamı niteliğinde *Memo* romanını kaleme alır. İnceleyeceğimiz bu iki roman Cumhuriyet'in kuruluş yılları Doğu Anadolu'sunu tarihî gerçekliklere dayandırarak anlatır. Söz konusu dönemin ve coğrafyanın toprak reformu öncesindeki durumu, ağalık sisteminin zorbalıkları, köylünün ağaya kulluğu bu romanlarda *Cemo*-*Memo*-*Senem* arasındaki aşkın atmosferinde anlatılır. Yazar, dönemin Doğu Anadolu'sunun sosyal, siyasal ve kültürel havasını Tunceli ili temsilinde ve *Cemo*, *Memo*, *Senem* kişilerini odağa alarak verirken, o tarihlerde o bölgede yaşayan halkın kadına bakış açısını da doğrudan yansıtır. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitsizliği noktasında, kadının pozisyonuna dair eleştirel bir tavır sergiler. Bu çalışmada *Cemo* ve *Memo* adlı romanlarda kadının konumu toplumsal cinsiyet eşitsizliği dikkatiyle incelenecek ve Bilbaşar'ın bu konudaki tavrı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kemal Bilbaşar, Toplumsal Cinsiyet, *Cemo*, *Memo*.

Abstract

Kemal Bilbaşar, who is one of the social realist writers of Turkish literature, entered the world of literature with the story genre. In 1941, he produced his first novel titled *Etrafımızdaki Duvar*; he wrote a total of twelve novels including ten books and two feuilletons. Although he touched personal subjects in his first two novels, he gravitated towards social issues in his later novels. His 1966 novel *Cemo* brought Bilbaşar to fame and enabled him to be awarded with the Turkish Language Association's Novel Prize. Following the positive reception of *Cemo*, he wrote a novel titled *Memo* in 1969, which is regarded as the continuation of *Cemo*. These two novels describe the state of Eastern Anatolia in the foundation years of the Republic based on historical facts. The state of the period and geography in question pre-land reform, the tyranny of squirearchy and peasantry are told in these novels within the atmosphere of the love affair between *Cemo*-*Memo*-*Senem*. While the writer describes the social, political and cultural atmosphere of Eastern Anatolia at the aforementioned period through a representation of Tunceli by placing the characters *Cemo*, *Memo* and *Senem* at the forefront, he directly reflects the perspectives of the local residents on women. On the other hand, he adopts a critical stance towards the role of women in social gender inequality. In the present study, the role of women in the novels *Cemo* and *Memo* will be evaluated with an emphasis on social gender inequality and the attitude of Bilbaşar towards this issue will be discussed.

Keywords: Kemal Bilbaşar, Social Gender, *Cemo*, *Memo*.

Yunus ALICI

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Araş. Gör., Erzurum Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum, Türkiye.

ORCID: 0000-0003-3353-1185

E-mail: yunus.alici@erzurum.edu.tr

Geliş Tarihi/Submitted: 12.08.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 16.10.2019

Kaynak Gösterim / Citation:

Alici, Yunus (2019). "Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* ve *Memo* Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Yansımaları", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 11/22, 355-375. <http://dx.doi.org/10.26517/ytea.412>

Extended Summary

Humans, who are born either male or female, are obligated to meet certain expectations regarding their biological sex from the moment they start to grow. These expectations, which have been present since the formation of civilization, are related to the meaning attributed to gender by societies. This meaning forms the concept of social gender. The way individuals act and dress, the professions they can choose, and the limits of their freedom are always determined by social gender norms. Therefore, social gender has a great effect on human life. Although social gender concerns both genders, the main sanctions are imposed on women. In this sense, the first thing that comes to mind is the inequality towards women when it comes to social gender inequality.

Although social gender is a subject of sociology, literary works that are tied to the sociology of their time do not overlook the issue of social gender. The status of women in society is reflected in most literary works. The novels *Cemo* and *Memo*, which are the subjects of our study, are based on the realities of the Eastern Anatolia region in the formation years of the Republic. Kemal Bilbaşar portrays the Eastern Anatolia of the period in his work from a social, political and cultural perspective. Therefore, the status of women in the aforementioned geography is also portrayed in fiction.

When the traces of social gender are sought in Kemal Bilbaşar's novels *Cemo* and *Memo*, it is seen that women are placed in an insignificant position. That is because in these novels, women are as insignificant as objects. When the novels are examined, the first thing that attracts attention is that women are seen as commodities and put on sale. Girls are raised to be sold from the day they are born. It is seen that girls are mostly sold to older men regardless of who pays the fee determined by their fathers. The girls, who are aware that they will be sold, are afraid of growing up due to the trauma they experience; they sometimes attempt to hide from their parents that they grew up (went into puberty). What is tragic is that mothers consider the selling of their daughters as normal and stand by their husbands instead of their children. The reason that they consider this situation as normal is that they were also married in accordance with the same tradition.

Bilbaşar opposes this tradition in the region with the character Cano. Cano is rebellious towards this tradition in the novel. Unlike other fathers, he does

not consider his daughter for sale. For this reason, he raises his daughter as a strong person growing up. His daughter Cemo is raised differently from other girls, and her upbringing determines her fate. Cano indirectly grants his daughter the right to choose her husband and enables her to be happy in a voluntary marriage.

Violence towards girls and women is another remarkable point in the novels examined. In the time period portrayed in the novel, physical violence is seen as a maturing factor for women. Married women are beaten by their husband, mother-in-law, sister-in-law or brother-in-law for any reason and this situation is considered to be normal.

The exclusion and abasement of women who are unable to have children by the society is another issue observed in the novels. If a woman is unable to conceive, she is sometimes exposed to violence and sometimes made into a co-wife, although it is not known whether or not she is the infertile one. Women who give birth to girls are not valued much either. That is because giving birth to a girl is not a cause of joy according to the perception in the region.

The exclusion of women from social life is another issue observed in the novels. Women do not have the right to express their opinion in the society, they live under constant pressure and surveillance. Therefore, they are excluded from social life.

Marriage is another issue where women are victimized. It is observed in the novels that marriage is considered to be a point of no return. Once daughters leave their family home as a bride, death is the only way they can return. Women who are exposed to violence or lead unhappy marriages do not have the right to get a divorce. Polygamy is another issue women are exposed to. In the region, it is considered to be normal for men to marry more than one woman.

In summary, Kemal Bilbaşar did not overlook the position of "other" that was attributed to women by the society as a male writer and discussed this situation with a critical tone while portraying Eastern Anatolia based on the principle of realism in the novels *Cemo* and *Memo*. Bilbaşar opposes the restriction of women's freedom in society. Women being forced to make unwanted marriages, excluded and belittled if unable to conceive, excluded from social life, forced to accept polygamy and bought and sold like a commodity based on tradition are the points emphasized by the writer.

Bilbaşar wishes to see women in an active and strong position in society. The characters Cemo and Senem represent the concept of ideal women in his mind. Both Cemo and Senem are strong women. Furthermore, they are loved by their fathers and valued by their husbands.

The writer opposes the aforementioned traditions through the characters Cano and Memo. These two characters express negative opinions towards the traditions. They act as the voice of the writer in the novel. It is seen that they are also separated from other men in the region in terms of the value they give to women. For them, women are meant to be loved and respected.

In conclusion, Bilbaşar sees men and women side by side with each other in terms of their roles in society. In the novels *Cemo* and *Memo*, he argues that both women who are unable to have children and women who give birth to girls are valuable, and that a woman is valuable without any reason. With his writing, he reminds us that humanity is superior to tradition and that women are human beings above all.

Giriş

“Bir kız on dördünde ya ere, ya yere, denilmiş.

Gelenek böyle gelmiş, böyle gider.

Kimse karşı duramaz buna.” (Memo, s. 54)

Kavram olarak yirminci yüzyılda dillendirilmeye başlanan “toplumsal cinsiyet”, insanlara etkisi göz önünde bulundurulduğunda, ilk insanlardan bu yana varlığını sürdürmektedir. Nitekim dişi ve erkek olarak dünyaya gelen ilk insanlar, bir araya gelmeye başladıkları andan itibaren kadın ve erkeğe birtakım roller çizmiş ve bu rolleri kalıp hâline getirmişlerdir. Birtakım değişikliklere de uğrayarak günümüze dek varlığını sürdüren bu olgu, R. Cornell’in de belirttiği üzere, bir sürecin adıdır (2016: 208).

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları, birbirinden ayrı düşünölmeye uygun gözükmemektedir.¹ Cinsiyet terimi sözlükte “bireye, üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiyi ayırt ettiren yaradılış özelliği” olarak tanımlanır (TDK, 2011: 468). Zikredilen tanım ve ayırım, insanın biyolojik yapısıyla ilişkilidir. Kaynağını sözü edilen biyolojik yapıdan ve ayırımdan alan toplumsal cinsiyet, “herhangi bir zamanda, herhangi bir toplumsal konuda bir kadın ya da bir erkeğe biyolojik cinsiyeti nedeniyle atfedilen toplumsal, kültürel ya da ekonomik davranış biçimleri yanında beklentiler, sorumluluklar ve rollerin bütününe içeren bir kavram” olarak tanımlanabilir (Köşgeroğlu, 2010: 11). Söz konusu iki terim, İngilizcede “sex” (cinsiyet) ve “gender” (toplumsal cinsiyet) olmak üzere farklı iki sözcükle ifade edilir.

Toplumsal cinsiyet bir bakıma, “kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamlar ve beklentiler”dir (Dökmen, 2016: 20). Burada kadın ve erkek arasındaki farkların boyutlarına ve bunun cinsiyetle ilişkisine değinmek gerekir. Normal şartlarda, dünyaya gelen kız ve erkek çocuğu arasında biyolojik temellere dayanan “cinsiyet farklılıkları” vardır. Fakat toplulaşma sürecinde erkek ve kız çocuklarının öğrendikleri, kültürün cinsiyetlerine uygun bulduğu duygu, tutum, davranış ve roller arasındaki “toplumsal cinsiyet farklılıkları” ortaya çıkar (Dökmen, 2016: 24). Dolayısıyla biyolojik açıdan sınırlı olan cinsiyet farklılıkları, toplumsal boyut odağında bakıldığında bir yandan keskinleşir, diğeryandan çoğalır.

¹ Zehra Y. Dökmen bu bağlamda, kültürün kadından ve erkekten beklediklerinin (toplumsal cinsiyet), kadının ve erkeğin fiziksel bedenlerine (cinsiyet) ilişkin gözlemlerden tamamen ayrı olmadığını dile getirir (2016: 20).

Doğumunun ardından insan, biyolojik cinsiyetine bağlı olarak, uyması gereken birtakım kurallarla karşı karşıya kalır. Toplum, bireyden biyolojik cinsiyeti doğrultusunda davranışlar sergilemesini ister; sunduğu davranışlar örgüsünü kabullenip uygulamasını bekler, her birey için cinsiyetine göre bir yaşam alanı açar ve bu alanın ihlal edilmesine müsaade etmez (Vatandaş, 2007: 30, 48).

Toplumsal cinsiyet, her ne kadar kadın ve erkek cinsiyetini eşit oranda ilgilendirse de toplum nezdinde en ciddi yaptırımların kadınlara uygulandığı söylenebilir (Bingöl, 2014: 109). Meseleye Türk tarihi açısından bakılacak olunursa, Eski Türklerde kadını hedef alan belirgin bir toplumsal cinsiyet ayrımının olmadığı dikkat çeker. Eski Türklerde kadın, hakanla birlikte devlet yönetiminde söz sahibidir. Hakan, hatun (Türkân) olmadan bir elçiyi huzuruna kabul edemez; şölen, kurultay ve ayinlerde yanında mutlaka hatunu da bulundurur ve yalnızca bir eşe sahip olabilir (Gökalp, 2014: 181). Bu bağlamda Gökalp, feminizmin Eski Türklerin en esaslı şîâr olduğunu belirtir. Ona göre eski kavimler arasında hiçbir kavim, kadına Türkler kadar hürmet göstermemiştir (2014: 182).

Selçuklular zamanında, kadının toplum içindeki değerli ve aktif pozisyonunun sürdüğü görülür. Kadınlar adına medrese, hastane, kütüphane yapılması ve Bacıyan-ı Rum Teşkilatı bunun en somut örnekleridir (Aksoy, 2016: 16).

Osmanlı Devleti döneminde kadının sokağa çıkıp çıkamayacağı, nerelere girip giremeyeceği ve ne giyip giyemeyeceği çoğu kez hükümdar tarafından kararlaştırılır. Kadının eşini seçme hakkının bulunmaması, bazı durumlarda görme hakkının dahi olmaması, kapanmasının mecburi olması, kılık kıyafeti konusunda düzenlemelere gidilmesi, mahkemelerde şahitliğinin erkeğin şahitliğinin yanında değersiz olması bu bağlamda dikkat çeken hususlardır. Bunların yanı sıra eğitim noktasında kadının aile çevresi dışında tahsil ve meslek hayatı olmadığı, kadınlar için eğitimin dinî konularda bilgi sahibi olmaktan başka bir mana taşımadığı görülür (Aksoy, 2016: 17; Aydınör, 2006: 14). Sözü edilen olumsuz durumların tersine Osmanlı topraklarını ziyaret eden Batılı seyyahlar, Türk kadınına birçok alanda (hamam gezmeleri, Göksu ve Kâğıthane piknikleri, ev ziyaretleri, alışveriş vs.) özgür bulurlar (Düğer, 2015: 88).

Tanzimat Fermanı, getirdiği modernlik anlayışıyla beraber gerek eğitim (ebe mektepleri, kız sanayi mektepleri, Darülmüâllimat vs.) gerekse sosyal hayat konusunda kadınların menfaatine birçok gelişmeyi beraberinde getirir. Bu dönemde kadın imgesi, batılılaşmanın bir ölçütü kabul edilir ve atılan adımlar Cumhu-

riyet dönemi için bir altyapı oluşturur (Aksoy, 2016: 18). Kölelik ve cariyeliğin ortadan kaldırılmasına yönelik adımların atılması ve kadınların aile içinde ve dışında çalışmaya sevk edilmesi bu yıllarda gerçekleşir (Aydıngör, 2006: 25, 55).

Cumhuriyet'le birlikte kadın her açıdan daha iyi bir konuma erişir. Kadına seçme ve seçilme hakkı tanınır, eğitimi önemsener ve harp okulları dışında bütün eğitim kurumlarının kapısı kadınlara açılır. 4 Nisan 1926'da Medeni Kanun yürürlüğe girer; birden fazla kadınla evlenme imkânı ortadan kaldırılır; Türk kadınına 1930 yılında belediye seçimlerinde, 1934'te milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı verilir; Tevhid-i Tedrisat kanunu ile kadınların eğitim alanına erkeklerle eşit katılım sağlamaları hedeflenir (İçli, 1999: 94-97). Burada şuna dikkat etmek faydalı olacaktır: Cumhuriyet'le beraber Türk kadını her ne kadar yasal alanda rahatlığa erişse de toplumsal bağlamda gerçek manasıyla özgürleşememiştir (Bingöl, 2014: 111-112). Eğitim seviyesi düştükçe ve kırsal alanlara yaklaşıldıkça kadın hürriyetinin daha da kısıtlandığı fark edilir.

Dünya üzerinde kültürden kültüre farklılık gösterse de her toplumda varlığını büyük ya da küçük ölçüde hissettiren toplumsal cinsiyet, insanların sosyal hayattaki pozisyonlarını önemli oranda etkiler. Kadın ve erkeklerin nerede nasıl davranacakları, hangi meslekleri seçebilecekleri, hangi şartlarda değer görecekları daima toplumsal cinsiyet normlarınınca belirlenir.

Sosyoloji disiplininin bir konusu olan toplumsal cinsiyet, edebiyat eserlerinde görmezden gelinen bir mevzu değildir. Nitekim hiçbir edebiyat eseri, yazıldığı dönemin sosyolojisinden bağımsız değildir. Bu açıdan bakıldığında edebiyat eserleri daha da önemli hâle gelir. Çalışma kapsamında ele alınacak olan *Cemo* ve *Memo* romanları da Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarının sosyal, siyasal ve kültürel gerçekliklerini ihtiva etmesi bakımından önem arz eder. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında, Kemal Bilbaşar'ın söz konusu iki romanında toplumsal cinsiyetin izleri aranacaktır.

***Cemo* ve *Memo* Romanlarının Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesi**

Yazma serüvenine hikâye türü ile başlayan ve sonrasında bu serüvenini roman türüyle sürdüren Bilbaşar, onu kitap, ikisi tefrika olmak üzere toplamda on iki roman kaleme alır. *Cemo* ve *Memo*, bunlardan ikisini teşkil eder. Yazarın yayımlanan romanları arasında *Cemo*, ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim Bilbaşar'a

esas ününü, –1967 Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü de almasını sağlayan– bu roman kazandırır. *Cemo* romanının ilgiyle karşılanmasının üzerine yazar, romanın devamı olarak *Memo* romanını kaleme alır.

Cemo ve *Memo* romanlarında Bilbaşar, Cumhuriyet'in kuruluş yılları Doğu Anadolu'sundaki toplumsal sorunları aşk odağında işler. Anılan coğrafyanın toprak reformu öncesindeki durumu, ağalık sisteminin zorbalıkları, köylünün ağaya kulluğu, Bilbaşar'ın dönemin gerçeklerinden hareket ederek işlediği hususlardır. Bölgenin ve dönemin sosyal, siyasal ve kültürel havası bu romanlarda Tunceli ili temsilinde ve *Cemo*, *Memo* ve *Senem* kişileri odağında verilir. Yazar, bölgeye ve bölge insanına bakarken perspektifini geniş tutar ve karşılaştığı sorunları derinlemesine işler. Kadının toplumsal cinsiyet bağlamında hor görülüp aşağılanması da yazarın derinlemesine ele aldığı bu sorunlardan biri olarak öne çıkar. Şimdi bu romanlara toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nasıl yansıdığını irdeleyeceğiz.

Kız Çocuklarının Meta Olarak Görülmesi

Cemo ve *Memo* romanları Bilbaşar'ın iki farklı romanı olsa da aralarında içerik olarak bir fark olduğunu söylemek güçtür. Nitekim iki roman da merkezine aşkı alarak Doğu Anadolu insanının Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki problemlerini 'gerçeklik' ilkesi doğrultusunda anlatır. *Cemo* romanında *Cemo* ve *Memo* arasındaki aşk odağında, ağalık sisteminin zorbalıkları ağırlıklı olmak üzere, bölgedeki insanların sorunları işlenir. *Memo* romanında da *Memo*'yla *Senem* arasındaki aşk odağında yine aynı sorunlar konu edilir. Bilbaşar'ın bu romanlarda dikkat çektiği en önemli sorunlardan biri kadının toplum nezdindeki itibarsız pozisyonudur. Cumhuriyet'in ardından kadın hakları konusunda birtakım reformlar gerçekleştirilse de yazar, bunların Anadolu'nun bazı bölgelerinde bir geçerliliği olmadığını altını çizer (Yavuz, 2018: 207).

Söz konusu iki romanda kız çocuklarının meta olarak görüldükleri ve satıldıkları dikkat çeker. Meta olarak görülen kadınlar, buna paralel olarak değerden yitip bir şekilde "eysik etek" ve "kancık" olarak nitelendirilir. *Memo* romanında zikredilen "bu inatçı kancığa er kancığa er kaftanı giydirmeyin bundan böyle. Eysik etek olduğunu bile ki, erlik taslamaya ve de anasının dibinden ayrılmaya" ifadeleri bölgedeki kadın algısını özetler niteliktedir (Bilbaşar, 2015b: 41).²

2 Kaynakça kısmında "Bilbaşar, 2015b" olarak yer alacak *Memo* adlı romandan yapılan alıntılarda bundan sonra "M" kısaltması kullanılacaktır.

Bilbaşar bu romanlarda, kız çocuklarının doğdukları günden itibaren satılık hükmünde olduklarını vurgular. Bu algı onlara en başından beri dayatılır ve zorunlu bir kabullenme sağlanır. *Memo*'da Senem'in Memo ile karşılaştığı âni anlattığı bir bölümde Memo'nun "yiğidin malı yanında gerek!" (M: 71) cümlesini sarf ederek Senem'i yanına alması kadının 'doğrudan' meta olarak zikredilmesine bir örnektir.

Meta olarak görülmenin ötesinde kadının hayvan muamelesine maruz kaldığı bir kesit yine *Memo*'da Senem'in anlatıcı olduğu satırlarda "yere sağlam basanda Şih Abuzer, armağan gönderilen bir hayvanı yoklar gibi bedenimi yokladı. Gözüme, kulağıma, dudaklarımı aralayıp dişlerime baktı. Keyfinden ağzı kulağına varıp, 'Elhak Şih Persin kusursuz yetiştirmiş ceylanı... Beş yüz altınım helal ola!..' dedi." (M: 121) cümleleriyle aktarılır.

Yukarıda alıntılanan satırların devamında, Şih Abuzer ve oğlu Seyit Vehhap arasında geçen diyalog, kadının salt meta olarak görülmesini örnekleyen cümlelerden ibarettir:

"Haremindeki dört iblis, o bahçede meyva değil, yolunmadık yaprak koymaz şih babo... Eyisi mi, gel sen onu ilk sahibine sat ki talandan koruna. Lübnanlı kız melek gibi yumuşak başlıdır. Dersim gülünü hoş tutar,'

(...)

'Ule babosunun her malında gözü olan itoğlu! Meyvadar bahçenin kadri ni ne bilir sen gibi harami bedevi? (...) Gülüme göz koyarsan gözün oyarım. Gayrı satlık malım yok benim...'" (M: 121)

Senem'in Şih'a satılmasına *Cemo*'da da yer verilir. Askerlik görevini yerine getirmekte olan Memo, komutanıyla beraber Şih'a misafir olur. Onlara sunduğu eğlence esnasında Senem'i oynatan Şih, "bunu geçen yıl iki bin altına almıştım. Hasna müstesnadır. Türlü hünerlidir, helal olsun başlığa verdiğim para" (Bilbaşar, 2015: 74) ³ cümlelerini sarf eder.

Kız çocuklarının babaları tarafından satılması Anadolu'da uzun yıllar süren bir gelenek olan başlık parasıyla ilişkilidir. Senem'e âşık olan ve "bir var ki, ucuz, pahalı demez, başlığını verir, şih babonla uzlaşırık" (M: 72) cümlesini sarf eden Memo, onunla ancak başlık parasını vermesi neticesinde evlenebilecektir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Memo'nun uzlaşmayı evlenmek istediği kız-

³ Kaynakça kısmında "Bilbaşar, 2015a" olarak yer alacak *Cemo* adlı romandan yapılan alıntılarda bundan sonra "C" kısaltması kullanılacaktır.

la değil, onun babasıyla ve para karşılığında sağlamaya çalışmasıdır. Senem'in yanı sıra annesi de satılma eyleminin muhatabı olur. Şih Abdo'nun ölümü üzerine, Senem'in dayısı Seyit Raşo, "avrat ersiz, aşiret başsız edemez" (M: 40) diyerek Senem'in annesini Şih Persin'e satar. Senem'in babalığı Şih Persin'in sarf ettiği "zati her yıl birkaç kızımızı düzün uzak yerlerindeki aşiretlere satmaz mıyık?" (M: 52) cümlesi, söz konusu dönemde kız çocuklarının para karşılığında satılmasının normalliğini gösterir niteliktedir.

Cemo romanının başlarında da Cemo'nun annesi Kevi'nin bir beyin oğluna satıldığı görülür (C: 14). Satılma olayının ertesinde onu kaçıran Cano, "terkime aldığım kız, benim malımdı" (C: 16) cümlesiyle, her ne kadar kızların satılması töresine karşı olsa da eşini bir meta olarak gördüğünü örnekler. Yine aynı romanda Cemo'yla evlenmek isteyen erkekler, onu istemek için değil satın almak için babasıyla temas kurarlar. Romanda Cano bu durumu "Parasına güvenenler kızı başkasına kaptırmamak için heybesini alın doldurup getirirlerdi. Elimi öperler, 'Allah'ın emriyle kızı bana sat Cano,' derlerdi. 'Aha, heybe dolusu altın sana. Mal istesen, mal da vererek. Tek Cemo yabana gitmesin,' derlerdi." (C: 28) cümleleriyle anlatır: Cano, kızı Cemo'yu Memo'ya 'başlık parası' karşılığında satar (C: 44) ; ancak bu satma işi, alışıldık ve bilindik bir satma işi değildir. Zira Cano, kızına bir tercih hakkı sunar.⁴

Kadının satılması kimi zaman da aile içi alışveriş üzerinden gerçekleşir. *Memo*'da Senem, babası Şih Abuzer'in sözü üzerine Diyarbakır şihinin oğlu Seyit Vehhap ile evlendirilecektir. Seyit Vehhap, babasının daha önce Lübnan'dan almış olduğu bir kızı beğenmesi üzerine, babasından bu kızı alıp Senem'i babasına devretmek için babasına beş yüz altın öder. Seyit Vehhap, "beş yüz altınım yazık olmuştur. Senin böyle nadide bir gonca olduğunu bilsem, üste bin altın verse hakkımı Şih baboma bağışlamazdım." (M: 119) cümleleriyle Senem'i satın alma hakkını babasına devrettiği için hoşnutsuzluğunu dile getirir.

Kız çocuklarının satılması konusunda anne de babadan farklı bir tavır sergilemez yahut bu durumu yadırgamaz. Törenin ağırlığı yalnızca gözleri değil mantığı da köreltir; anne, kızının değil daima eşinin yanında yer alır. Zira anne de aynı gelenek ve töreden nasibini alıp bu usulle evlenmiştir. *Memo* romanında Senem'in annesi "bir var ki, il hakkısın sen, er geç satılacaksınız! Bir kız on dördünde

4 Bu konuda ayrıntılı bilgi "Satılık Kız Töresine Başkaldırı" başlığı altında verilecektir.

ya ere, ya yere, denilmiş. Gelenek böyle gelmiş, böyle gider. Kimse karşı duramaz buna.” cümleleriyle söz konusu durumun normalliğini dile getirir (M: 54).

Biraz büyüyünce babaları tarafından satılacaklarından korkan kız çocukları 'büyümekten' korkar hâle gelirler. *Memo* romanında Senem'in anlattıkları bu bağlamda dikkat çeker:

"Azbet Ağası Huso, beni Diyarıbekir şihına sattırmayacağına ant vermişti. Öyleyken tüylenmekten ürker, koynumda gizli duran meyvalarım olgunlaşır ballanır mı ola, korkusuyla akşam her yanımı yoklardım. (...) Koynumda iki gonca belirende, kimse farkına varmaya diye sağlam çapıtla sarıp siktim göğsümü. Ne var ki üç haftaya varmadan gül gibi açıldı, çapıtta sığmaz oldu goncalarım. Öyle kahırlandım ki içimden kan boşandı." (M: 53)

Gerek *Cemo* gerekse *Memo*'da kız çocuklarının satılması konusu, üzerinde uzunca durulan bir husustur. Romanlarda kız çocuklarının âdeta satılmak için dünyaya geldikleri görülür. Konunun esas trajik tarafı, paha biçilen kız çocuğunu kimin satın aldığı hiçbir önemi olmamasıdır. Babalar, kızlarını kimi zaman yaşça büyük kimi zaman zaten evli bulunan adamlara satmakta tereddüt etmezler. Bu duruma kız anneleri de sessiz kalırlar. Zira onlar da aynı gelenek neticesinde, başlık parası usulüne göre satılarak anne olmuşlardır. Yazar, dönemin sosyolojisiyle bağlantılı olan bu geleneğe dikkat çekmek istemiş ve bunun yanlışlığını sözcüsü olarak seçtiği Cano üzerinden dillendirmiştir. Cano'nun romandaki tavrı, "satılık kız töresine başkaldırı"dır.

Salılık Kız Töresine Başkaldırı

Kız çocuklarının meta olarak görülmesi ve alınıp satılması töresine geniş bir itiraz *Cemo* romanında görülür. *Cemo*'nun babası Cano, törenin kız çocuklarına satılık eşya değerini yüklemesindeki yanlışlığın farkındadır. Zira böyle bir sistem dâhilinde kız çocukları, istenilen başlık parasının karşılanması hâlinde, karşılayanın kim olduğunun önemi olmaksızın –yaşlı, zalim, hilekâr– önemsizce satılmaktadır. Cano'nun sarf ettiği şu cümleler onun bir baba olarak durduğu pozisyonu örnekler niteliktedir:

"Oysa ben kızımı para ile satmaya niyetli değildim. Para benim neme gerek. Para ile satılan bura kızları gibi, ömrü boyunca beğenmediği bir herifin kulu olmasına gönlüm razı değildi. Bizim buralarda analar babalar, kızlarının dünyasını zindan ederler. *Cemo* gibi yiğit yetişmiş bir kız, ancak kendinden üstün bir yiğite karılık ederdi. Yoksa rezili çıkardı ceyranımın.

O yüzden parasına güvenenlere hep aynı karşılığı verirdim. 'Cemo para ile satılık değil kardaş! Sabırlı ol. İlk kar düşende, yiğit olan Kargadüzü'nde alacak Cemo'yu,' derdim." (C: 28)

Cano'nun ağzından çıkan bu sözler esasında yazarın bu duruma yönelttiği kendi eleştirisidir. Bilbaşar, düşüncelerini Cano temsilinde okuyucuya aktarır. Cano, eleştirdiği geleneği devam ettirip kızını bölgedeki diğer kızlar gibi mutsuz kılmamak için kızını satın almak isteyen erkeklere farklı bir yol sunar: İlk kar düştüğünde kızını isteyen herkes önce kendi aralarında bir kavgaya tutuşacak, sonra da bu kavgadan galip çıkan, Cemo ile dövülecektir. Cano, kızını doğduğu günden itibaren diğer kız çocuklarına nazaran 'farklı' yetiştirmiş ve onun 'güçlü' olmasını istemiştir: "Ama ceyran gibi timarlı, canavar kimi yabani yetiştirmişim onu. Derisini gülden yumuşak, bileğini çelikten sert etmişim." (C: 11)

Cano'nun çocukluğundan itibaren kızı Cemo'yu 'farklı' yetiştirmesinin nedeni, kız çocuklarının başlık parası mukabilinde satılma usulüne başkaldırı amaçlıdır. O, kızının diğer kızlar gibi kaderine razı olmasını ve buna bağlı olarak mutsuz bir ömür sürmesini istememektedir. Bu sebeple Cemo'yu güçlü yetiştirir:

"On ikisine bastığında, Zozana'da Cemo gibi at binen, it süren, kurt kovan, attığını vuran biri daha yoktu. Analı babalı büyümüş akranları, yaprağı dökülmüş dal gibi kuru birer çalı iken, Cemo güz çiçeği gibi donanmış, gül tenli, ceyran bakışlı, yiğit yürekli, çelik bilekli bir kız olup çıkmıştı." (C: 27)

Bir yiğitlik yarışması düzenleyen Cano, böylelikle kızı Cemo'ya kocasını seçme hakkı verir. O, eğer geleneklere uyup kızını satacak olsa, çok sevdiği kızının bölgedeki diğer kızlara benzer bir ömür süreceğinin ve kıymeti bilinmez bir mal gibi kullanılacağına farkındadır (Özpay, 2004: 394).

Cemo, yetiştirilme tarzının sonucu olarak bir erkek kadar güçlüdür. O, kendisini isteyen erkekle dövülecek, karşısındaki erkekle evlenmek istemiyorsa onu yenecek, istiyorsa da dövüşmeye bile lüzum görmeyecektir. Cano kızların satılma geleneğine karşı düşüncelerini şu şekilde aktarır:

"Cemo'yu böyle dövüşte hünerli yetiştirmemin sebebi vardır. Dövüş alanında karşısına beğenmediği bir yiğit çıkanda, kendini koruyabilsin istedim. Sevmediği, kendinden üstün görmediği ere karılık etmezdi. Bunu, avucumun içi gibi bildirdim. Zaten onu para ile satmayışımın sebebi de

buydu. Böyle bir yiğitlik yarışması uydurarak, ona kocasını seçme fırsatını kazandırmaktı meramım.

Geleneğe uysam, kızı para ile satmaya kalksam, parası gücünen benden kart biri de alırdı Cemo'yu. Para ile satın alan herif kadrini bilmez, kızı mal gibi hor kullanırdı. Gözümün bebeği biricik kızımın bura avratları gibi çile doldurmasına gönlüm heç razı değildi..." (C: 34)

Nitekim böyle de olur. Kargadüzü'nde Cemo'yu isteyen sekiz erkek önce kendi aralarında yenişirler. Bu dövüşlerden Kara Seyit galip çıkar; ancak Cemo, Kara Seyit'i yenerek onunla evlenmeyi reddeder. Cemo, dövüş yoluyla, dolaylı bir şekilde de olsa 'hayır' diyebilir. Sekiz kişinin sekizi de Cemo'yu alamayınca meydana Memo çıkar. Cemo, Memo'dan etkilenir ve ona karşı çıkmaz, hatta dövüşmeye bile gerek duymaz, onunla evlenmeyi kabul eder (C: 44). Böylece Cano, amacına ulaşır: Kızına tercih hakkı verir ve törenin dayattığı rızasız evlilik anlayışını sürdürmez; kızı Cemo, gönüllü bir evlilik gerçekleştirir.

Cemo'nun savaşçı yönünü kurgularken Bilbaşar'ın Dede Korkut Hikâyeleri'nden etkilendiği söylenebilir.⁵ "Dirse Han Oğlu Buğaç Han Destanı"nda Buğaç Han'ın annesi, "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı"nda Banı Çiçek, "Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Esir Olduğu Destan"da Burla Hatun, "Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı"nda Selcen Hatun alp kadın tipine örnek teşkil ederler (Kaplan, 2014: 41-53).⁶ Cemo'nun at binmesi, dövüşmesi ve özgüveni Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki alp kadın tipini anıştırır. Bununla beraber, Cano'nun kızını evlendirmek için Cemo'yu isyeyenler arasında bir yarışma tertip etmesi de "Bamsı Beyrek" ve "Kan Turalı" hikâyelerini akla getirir (Kudret, 1999: 220).

Kız Çocuklarına ve Kadına Şiddet

İncelenen romanlarda toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında dikkat çeken bir diğer husus, kadına uygulanan şiddettir. Dayak, bu romanlarda kız çocuğunu olgunlaştırıcı bir etken olarak görülür. Bu konuda Senem'in babalığı Şıh Perşin'in "satılık kancık, tabağın derisi gibi, Tanrı'nın günü dövülecekmiş ki, pişkin, yetişkin ola" (M: 42) ifadesi akla gelir.

5 Söz konusu etki, Bilbaşar'ın dil ve üslubuna da sirayet eder. Bilbaşar, *Cemo* ve *Memo* romanlarını yazmadan önce Dede Korkut Hikâyeleri'nden itibaren yazılmış ne kadar halk hikâyesi, masal ve destan varsa hepsini gözden geçirdiğini, geleneksel halk hikâyelerine dil ve tekniği saptamaya çalıştığını ifade eder (Tayfur, 2008: 181).

6 Bilbaşar'ın *Cemo* ve *Memo* romanlarında Dede Korkut Hikâyeleri'nden geniş ölçüde faydalandığını Ahmet Özpaya da vurgular. Bu konuda ayrıntılı ve mukayeseli bilgi edinmek için bkz. (2004: 398)

Genç yaşta gelin olan kız çocuklarının gördüğü şiddet, *Cemo* romanında Cano'nun ağzından şu cümlelerle aktarılır:

"Ekmekten çok dayak yer. Kocası döver, kaynanası döver, görünümü döver, kayını döver. Koca evinde gelini dövmek helal. Tüm kabahatlar gelinin. Aş pişmeyende, iş bitmeyende, suç kimin olursa olsun, dayağı gelin yer. Çok döllemek, az döllemek kabahat. Urçan çıkmak büsbütün kabahat. Dölünü sevmek, okşamak kabahat. Ağzını açıp da şu demek kabahat. Kabahat olmayan yok geline.

Canına tak diyenin, babaevine kaçması da suç. Bu kez anası babası döver gelini, yüz geri çevirirler. Koca evine dönende, dayak daha bir helal olur. Dünyaya geldiğine pişman ederler gelini. Bu hakaretlere dayanan dayanır, otuzuna varmaz koca avrat olur. Dayanamayan kendini ırmağa atar, kurtulur." (C: 34-35)

Yukarıda verilen örneklerin yanı sıra rızası olmaksızın Şih Abuzer'le evlendirilen Senem'in, eşi tarafından kırbaçlanarak şiddete maruz kaldığı görülür (C: 76, 127). Söz konusu romanlarda dayanın çoğu zaman terbiye etmek niyetiyle başvurulan bir yöntem olduğu görülür. Kızlarının satılması karşısında bir tepkisi olmayan annelerin dayak konusunda da sessiz kaldıkları dikkat çeken bir ayrıntıdır.

Çocuğu Olmayan Kadının 'Hiç'liği

Erkek egemen normların geçerli olduğu toplumlarda kadının statüsü ve doğurganlığı birbirinden bağımsız değildir. Böyle toplumlarda kadınların var olma sebebi, çocuk doğurmaktan ibarettir (Ökten, 2009: 306). Buna paralel olarak, *Memo* romanında çocuk doğuramayan kadınların hiçbir değer görmediği hatta eşleri tarafından şiddete maruz kaldığı görülür. Romanda Senem, Şih Abdo'nun tek çocuğudur. Senem'in annesi, Şih Abdo'nun dördüncü eşidir. Şih Abdo'nun ilk eşi, "urçanlık belası yediği dayağa katlanamamış, kendisini asmış"tır; ikinci eşi, "döllenmezliğin utancına ortalıktan kaybolmuş"tur; "ecdat beşiğini boş ko-yan" üçüncü eşi ise Şih Abdo ayakları altında ezmiştir (M: 18-20).

Dördüncü ve son olarak Senem'in annesi ile evlenen Şih Abdo, bu evliliğin ilk on yılında da soyunu devam ettirmek üzere bir çocuk sahibi olamaz. Senem, bu on yıldan sonra dünyaya gelir. Senem'in annesinin henüz bir çocuk sahibi olamamışken, kocası Şih Abdo'nun Diyarbakır'dan gelen bir şih ile yaptığı pazarlık esnasında söz söylemesi üzerine Şih Abdo'nun ağzından çıkan, "doğur-

mamış bir avradın ağzını açıp şu da şu, demeye hakkı mı var obanın içinde?" (M: 20) cümlesi çocuğu olmayan kadının gördüğü değeri örnekler niteliktedir.

Söz konusu zihniyetin tersi bir durum *Cemo* romanında görülür. Romanda, çocuk sahibi olamayan ve bu sebepten etraftaki kadınlar tarafından 'ayıp'lanan Cemo'nun en büyük destekçisi, eşi Memo'dur. Yöre genelinde kısır eşlerin yerini 'yeni' eşler alırken Memo, Cemo'dan ayrılmayı aklına dahi getirmez.

Kız Doğurmanın Bir Müjde Sayılmaması

Çocuk doğuramayan kadınların toplum ve eşleri nezdinde bir değer görmediğinden yukarıda söz etmiştik. Burada şunu belirtmek faydalı olacaktır: İncelenen romanlarda, çocuk sahibi olmayan kadına verilmeyen değer, kız çocuğu doğuran kadına da tam olarak verildiği söylenemez. Nitekim romanların geçtiği dönemde ve coğrafyada doğurganlığın kadının statüsünü arttırması için çocuğunu cinsiyeti de önemlidir (Ökten, 2009: 306).

Memo romanında Senem'in annesi Senem'i doğurduğunda, ebelerin başış almak hevesiyle Şih Abdo'nun haymesine koşmadıkları görülür. Senem'in annesi, doğurduğu bebeğin kız olmadığını bu hareketten anlar. Ebeler, "var, sen git mücüdeyi ver şihimize" (M: 23) diyerek bu görevi birbirlerinin üzerine yüklemeye çalışır. Doğan, bir kız çocuğudur ve bu doğum, muştı niteliğinde bir hadise olarak görülmemektedir. En yaşlı ebe, müjdeyi vermek üzere Şih Abdo'nun yanına vardığında beklentisi, "hem kancık doğurtursun, hem de mücde istemeye cüret gösterirsin!" (M: 23) diyerek Şih Abdo'nun kırbaçla üzerine yürümesidir. Altmış yaşına varmış olan Şih Abdo, yıllarca çocuk sahibi olamamanın kendisinde uyandırdığı heves ve heyecan sayesinde bu tepkiyi vermese de bölgedeki esas algı bu şekilde olduğundan, ebeler bebeğin kız olarak dünyaya gelmesini müjde addetmemiş ve korkuya kapılmışlardır.

Söz konusu algının tersi bir durum *Cemo* romanında görülür. Romanda Cano, Kevi'nin doğuracağı çocuklarının cinsiyetini düşünmesi üzerine, "kız olsun, oğlan olsun, başım üstüne, gözüm üstüne" cümlesini sarf eder (C: 25). Yine aynı romanda, Memo'nun yaklaşımı da Cano'yla aynıdır. Memo, Cemo'yu köydeki evlerine getirdiğinde, yatağın yanında beşik gören Cemo, bunun ne olduğunu sorar. Memo, "doğacak Hassomuzu buraya yatırıp böyle sallayacaksın Cemo" der. Cemo'nun "Kevimiz olsa sallamaz mıyım" sorusuna ise Memo, "Kevi de,

Hasso da, Zino da, Cano da onda yatacak” diyerek yanıt verir (C: 100). Bu yanıt, onun için doğacak çocuğun cinsiyetinin bir önemi olmadığını gösterir.

Sosyal Hayattan Dışlanmışlık

İncelememize konu olan romanlarda kadınların toplum içinde fikir beyan etmesi, herhangi bir konuda söz söylemesi 'ayıp' addedilmektedir. Erkek egemen bir hayat düzeni içerisinde kadınların fikirlerinin herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Eksik etek olarak görülen, kancık olarak nitelendirilen kadının sosyal hayat içerisinde itibarsız bir pozisyonda olduğu açıkça görülmektedir. *Memo*'da Senem bu durumu "başım yerde dinlerdim Huso'yu. Kız kısmına ağız açıp şu da şu demek ayıp bilinirdi." (M: 79) cümleleriyle ifade eder.

Memo'da Senem'in babalığı Şih Persin, eşinin konaktan çıkmasına, obayı dolmasına, kulların hastasıyla ilgilenmesine; Senem'in er içinde dolaşmasına, at binmesine, hançer fırlatmasına müsaade etmez. Ona göre "Şih kızı, güneşi pencereden, sokağı kapı arasından gör"meli; "dünya yansa başını gergeften kaldırma"malı, "gökte uçan kuşun nakışını çıkar"malıdır (M: 42).

Sosyal hayattan dışlanmışlığı ve geri planda kalmışlığı kadınların da kabul edildiği dikkat çeker. Bu durum *Memo* romanında Fato tipi üzerinden anlatılır. Senem, Fato'ya eşini de alıp kendisiyle birlikte kaçmayı teklif ettiğinde Fato, "hele bizimkine bir danışayım seyyidati. Ne de olsa biz eysik eteğiz, işlere er kadar aklımız ermez." (M: 156) şeklinde cevap verir.

Toplumun kadını dışlaması karşısında kadın, kaderine razı bir tavır sergiler ve kendisine çizilen dairenin dışına çıkmak istemez. Böylece kadının sosyal hayat içerisinde herhangi bir varlık göstermesi mümkün gözükmez. Daima ensesinde hissettiği korku, kadının yaşam alanını son derece daraltır. Toplum, kadından konuşmamasını, dışarı çıkmamasını ve her durumda itaat etmesini bekler. Bu beklentilerin karşılanmaması ise 'ayıp' olarak nitelendirilir. Ayıba bulaşmak istemeyen kadın, topluma uymak ve sosyal hayatın dışında yer almak zorunda kalır.

Geri Dönüşü Olmayan Yol: Evlilik

Cemo ve *Memo* romanlarında evlenmek üzere baba evinden çıkan bir kızın, tekrar babasının evine dönmek gibi bir imkânı yoktur. Boşanmak, eşten ayrılmak, elbette olması temenni edilmeyen bir durumdur. Ancak evlenen kızın baba evine geri dönme şansı bulunmadığı hâlde, kendinden yaşça büyük adamlara, rızasının olmadığı kişilere verilmeleri de kendi içinde bir çelişki barındırır.

Bu yol geri dönüşü olmayan bir yol ise evlenecek kızları ticaret ahlâkı çerçevesinde, belirtilen başlık parasının karşılanması hâlinde karşılayanın kim olduğunun hiçbir önemi olmaksızın satmak, doğrudan kumar oynamaktır. Kız çocuğunun şansı var ise mutlu olacaktır; ancak mutlu olamazsa ölmekten başka bir yolu bulunmayacaktır.

Memo romanında Senem, rızası olmaksızın Şih Abuzer'e verildiğinde, babalığı Şih Persin'in söylediği sözleri "‘Şih Kızı!’ dedi, ‘mahfeye giden gelinin gözü arkada olmayacak. Zira ki bu gidişin dönüşü yoktur. Gelinin evi, erinin evidir; aşireti de erinin aşireti. Gözü arkada kalan gelinin bahtı da geri gider. Bunu hırdan heç çıkarma!’" (M: 111) cümleleriyle aktarır.

Senem'in rızası olmadan 'dördüncü eş' olarak Şih Abuzer'le evlendirilmesi *Cemo* romanında da anlatılır. Eşi tarafından şiddete maruz kalan Senem, babasına haber salar, onu buradan aldırmasını ister. Babası ise bunu yapamayacağını söyler ve "kısmetin böyleymiş. Avrat kısmı kısmetine razı bi" der (C: 76-77).

Söz konusu iki romanda kız çocukları hem 'herhangi' bir adama satılarak evlendirilir hem de başarısı şansa emanet edilmiş bu evliliği sürdürmek zorunda bırakılır. Kadının eşi tarafından şiddet görmesi veya başka bir sebepten mutsuz olması babası ve annesi için bir önem arz etmez. Baba evinden bir kere gelin olarak çıkan kız çocuğunun bir daha babasının evine dönme gibi bir şansı bulunmaz.

Çok Eşlilik

Bilbaşar'ın *Cemo* ve *Memo*'da dikkat çektiği bir diğer husus, erkeklerin birden fazla kadınla evlilik gerçekleştirmeleridir. Senem'in annesi, Şih Abdo'nun dördüncü eşidir. Senem yine, zorla evlendirildiği Şih Abuzer'in beşinci eşidir. Senem, bu durumu "Şiha kendimi beğendirmeli, sevdirmeliymişim ki, ben gibi hasna müstesna bir dilberin üzerine kuma getirmeye. Haremimde nikâhlı dört avradı varmış. Ben üzerlerine beşinci olarak kuma gidermişim." (M: 117) ifadeleriyle dile getirir.

Cemo romanında da *Memo*'nun dayısı, birden çok kadınla evlenen bir tip olarak dikkat çeker. *Memo*'nun dayısı, evlendiği kadınları iki yüz altına almış olsa bile, iki yıldan fazla tutmayıp babasına geri gönderir. Bunun nedenini yeğeni *Memo*'ya izah eder: O, güzele âşıktır. Güzeller bir tane olmadığına, bitmediğine göre, kendisinin onların peşinde olması doğaldır (C: 48).

Erkeklerin birden çok kadınla evlenmeleri bu romanlarda bazen kadının çocuk sahibi olamamasından dolayı gerçekleşirken bazen de herhangi bir gerekçe bulunmadan gerçekleşir. Kadınlar, eşlerinin yeni bir eşle evlenmelerine herhangi bir itirazda bulunmazlar. Babaları ve eşleri tarafından eşya değerinde görülen kadınların sessizlik ve pasiflik noktasında eşyadan farklı bir vaziyet sergiledikleri söylenemez.

Sonuç

Toplumcu gerçekçi bir yazar olan Kemal Bilbaşar, *Cemo* ve *Memo* romanlarında gerçekçilik ilkesini esas alarak Doğu Anadolu bölgesini anlatırken, ön planda ağalık-kulluk sistemini ele alıp eleştirirse de bir erkek yazar olarak kadının toplum içinde maruz bırakıldığı 'öteki' pozisyonunu görmezden gelmemiş, bunu sözü edilen romanlarında eleştirel bir tavırla işlemiştir.

Yazar, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki Doğu Anadolu'yu 'bütün' gerçekliğiyle kurguya dökerken o tarihlerde o bölgede yaşayan halkın kadına bakışını da bu romanlara yansıtmayı ihmal etmez. Anılan romanlarda kadının sırf cinsiyetinden ötürü değer görmediği, değer görmemenin de ötesinde hakir görüldüğü dikkat çeker.

Bilbaşar, toplumda kadının özgürlüğünün kısıtlanmasına itiraz eder. Törelere gerekçe gösterilerek kadınların istemedikleri kişi ya da kişilerle evlendirilmeleri, kendilerinin bir kabahati olmamasına rağmen çocuk sahibi olamamaları durumunda hor görülüp dışlanmaları, sosyal hayatta söz sahibi olmamaları, çok eşlilik gibi bir durumda kaderlerine razı olmak zorunda bırakılmaları, eşya gibi alınıp satılmaları ve gibiden öte eşya değerinde görülmeleri gibi noktalara vurgu yapıp eleştiriler yöneltir.

Kadını toplum içinde aktif bir pozisyonda görmeyi arzulayan Bilbaşar, ortaya koyduğu *Cemo* ve *Senem* figürleriyle bölgede görülen güçsüz, değersiz ve pasif kadın profiline karşı çıkar. Nitekim *Cemo* da *Senem* de bir erkek kadar güçlüdür. Üstelik bu kadınlar, babaları tarafından değer görüp, sevildikleri erkek tarafından da üstün bir sevgiye layık görülürler.

Söz konusu romanlarda *Cano* ve *Memo*, yazarın sözcüsü konumundadırlar. Yazar, bu iki kişi üzerinden törelere karşı çıkar. *Cemo* romanında *Memo*, törelerden şikâyet eder ve törelerin karşısında durur. Yine aynı romanda *Cano*'nun kızını para ile satmaya karşı olması ve buna bir çözüm yolu bulması onun tö-

renin karşısında durduğunu gösterir. Burada töreye karşı gösterilen tepki/tavır esasında Bilbaşar'ın tepki/tavrıdır.

Törelere karşı çıkmamanın yanı sıra Cano ve Memo'nun kadına değer verme konusunda bölgedeki diğer erkeklerden ayrıldığı görülür. Onlar için kadın, hor görülen bir eşya olmaktan öte, sevilen ve el üstünde tutulan bir varlıktır. Yine onlar için, çocuğu olmayan kadın da dünyaya kız çocuk getiren anne de kız olarak doğan bebek de kıymetlidir. Ne Cano ne de Memo eşlerine şiddet uygularlar. Yazar, bu iki roman kişisi üzerinden esasında 'olması gereken'i/ideal olanı yansıtır.

Savaşçılık temi bakımından Dede Korkut Hikâyeleri'nden faydalanan Bilbaşar, kadının yerini erkeğin yanında görür. Ayrıca o, kadını aktif bir pozisyona sürer. Cemo'ya eşini seçme, en azından sevmediğiyle evlenmeme hakkını tanır. Çocuğu olmayan kadını değersiz bir pozisyondan değerli bir konuma, çocuğu olmayan Cemo ile eşi Memo üzerinden taşır. Kız çocuğu doğurmanın da erkek çocuk sahibi olmaktan farklı bir mutluluk yaratmayacağını, Senem'in doğumu esnasında babası Şih Abdo'nun sevinci ile ve Cemo'nun annesi Kevi'nin doğumu ile ilgili kesitte, Cemo'nun babası Cano üzerinden verir.

Sonuç olarak, Bilbaşar, *Cemo* ve *Memo* romanlarında kadının toplum nezdinde maruz kaldığı değersizliğe dikkat çekmiş, insaniyetin törelerden bağımsız olduğunu ve kadının her şeyden önce bir insan olduğunu kuvvetini 'gerçek'ten alan kalemiyle vurgulamıştır.

Kaynakça

- Aksoy, İlhan (2016). "Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını". *Yasama Dergisi*, S. 32, Ankara.
- Aydınör, Figen (2006). *Tanzimat Döneminde (1839-1876) Kadın Yaşamındaki Modernleşme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilbaşar, Kemal (2015a). *Cemo*. İstanbul: Can.
- Bilbaşar, Kemal (2015b). *Memo*. İstanbul: Can.
- Bingöl, Orhan (2014). "Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık". *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S. 16, s. 108-114.
- Cornell, R. W. (2016), *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. Cem Soydemir (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Dökmen, Zehra Y (2016). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Remzi.
- Düğer, Selçuk (2015). "Batılı Kadın Seyyahlar İmgeleminde Osmanlı Kadını". *KOSBED*, S. 29.
- Gökalp, Ziya (2014). *Türkçülüğün Esasları*, Salim Çonoğlu (haz.), İstanbul: Ötüken.
- İçli, Tülin Günşen (1999). "Cumhuriyet Döneminde Kadının Sosyal Konumu". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fak. Dergisi*, Cumhuriyetimizin 75. Yıl Özel Sayısı.
- Kaplan, Mehmet (2014). "Dede Korkut Kitabı'nda Kadın", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*. İstanbul: Dergâh.
- Köşgeroğlu, Nedime (2010). *Kalın Duvar İnce Zar: Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Kadın*. Ankara: Alter.
- Kudret, Cevdet (1999). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 3*. İstanbul: İnkılâp.
- Ökten, Şevket (2009). "Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2/8.
- Özpay, Ahmet (2004). *Kemal Bilbaşar'ın Romancılığı*. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Tayfur, Müberra Bağcı (2008). *Kemal Bilbaşar'ın Hikâyeleri, Romanları ve Tiyatroları Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Vatandaş, Celalettin (2007). "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı". *Sosyoloji Konferansları*, S. 35, s. 29-56.

Yavuz, Menekşe (2018). "Cemo Romanında Kadınlık Rolünün Değerlendirilmesi". *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, S. 1 (2), Antalya.

